

LUNDS
UNIVERSITET

Institutionen för psykologi
Psykoterapeutprogrammet

Ungdomar i styvfamiljer

Anknytningsmönster och självuppfattning

Margaretha Ohlsson & Catarina Olsson

Psykoterapeutexamensuppsats 2015

Handledare: Elia Psouni
Examinator: Ingegerd Wirtberg

Sammanfattning

Studiens syfte var att undersöka ungdomars erfarenheter av att leva i styvfamilj. I studien undersöktes anknytning och sambandet mellan anknytning och självuppfattning. Deltagarna i studien var ungdomar mellan 11-19 år, som hade levt i sin styvfamilj i minst fyra år. Hälften av deltagarna hade en pågående kontakt med Barn och ungdomspsykiatri och Socialförvaltningen (klinisk grupp) medan övriga deltagare inte hade kontakt med ovanstående enheter (icke klinisk grupp). En standardiserad anknytningsintervju (FFI) och ett självskattningsformulär (What I am like) användes för att klassificera anknytningsmönster och skatta upplevd självuppfattning. Resultaten visade signifikanta skillnader mellan den tryggt och otryggt anknutna gruppen avseende att uppleva mamma som trygg bas. Ungdomar med tryggt anknytningsmönster skilde sig också signifikant från de med otryggt anknytningsmönster avseende självrapporterad kompetens inom domänerna uppförande och vänskap. Samband fanns också mellan deltagarnas upplevelse av mamma som trygg bas och deras självrapporterade kompetens inom domänerna skola, uppförande och vänskap. Samtliga deltagare oberoende av trygg eller otrygg anknytning upplevde varken pappa eller styvföräldrar som trygg bas.

Nyckelord: styvfamilj, ungdom, anknytning, trygg bas/säker hamn, självuppfattning.

Abstract

The aim of this study was to investigate adolescents' experiences of living in a stepfamily. We explored attachment related thoughts and feelings and their association to self-perception. Participants in the study were teenagers between 11- 19 years old who had lived with their stepfamily for a minimum of four years. Half of the participants had an ongoing contact with the Child and Adolescent Psychiatry and the Social Services (clinical group) while the remaining participants had no such contact (non-clinical group). A standardized attachment interview (FFI) and a self-perception form (What I am like) was used to classify the attachment patterns and to estimate perceived self-perception. Results showed significant differences between the secure and insecure group in regards to experiencing the mother as a secure base. Adolescents with secure attachment representations also differed significantly from those with insecure attachment representations regarding self-reported competences within the domains behavioral conduct and close friendships. Associations were also found between participants' experiences of mother as secure base and their self-reported competences within the domains of scholastic competence, behavioral conduct and close friendships. All participants, independently of secure or insecure attachment, did not convey experiencing the father or the step parents as sources of secure base.

Keywords: stepfamily, adolescent, attachment, secure base/safe haven, self-perception.

Tack!

Tack till dig Elia för din handledning,

för din hjälpsamhet, generositet och entusiasm.

Det har varit roligt och inspirerande att samarbeta med dig.

INLEDNING	1
Anknytningsteori	1
Anknytningsteori och livscykelerspektiv	4
Styvfamilj	4
Styvfamilj i Sverige	5
Styvfamiljens organisation	5
Styvfamiljens integration	6
Styvfamiljer och anknytningsmönster	7
Syfte	8
Frågeställning	8
METOD	9
Deltagare	9
Instrument	10
Anknytning	10
Självuppfattning	11
Procedur	12
Dataanalys	12
Etik	13
RESULTAT	14
Anknytningsmönster hos deltagarna	14
Anknytningsdimensioner ”trygg bas” i den trygga respektive otrygga gruppen	14
Anknytningsdimensionen ”trygg bas” i den kliniska respektive icke kliniska gruppen	15
Försvarsstrategier och dimensionen differentiering av föräldrarepresentationer” i den tryggt respektive otryggt anknutna gruppen	16
Självuppfattning	18
Anknytning i relation till självuppfattning	19
Anknytningsdimensioner och självuppfattning	20
Kvalitativ redovisning av ungdomars råd till blivande styvfamiljer	20
Ungdomars råd till föräldrar inför att bilda en styvfamilj	21
Ungdomars råd till styvföräldrar	21
Ungdomars råd till andra ungdomar och barn	21
DISKUSSION	22
Anknytningsmönster	22
Mamma och pappa i deltagarnas inre arbetsmodeller	23
Ungdomens anpassning och välbefinnande	24
Styvmamma och styvpappa i deltagarnas inre arbetsmodeller	24
Ungdomars anpassning	25
Metoddiskussion och studiens begränsningar	26
Instrument	26
Slutsats och vidare forskning	27
REFERENSLISTA	28

Inledning

Styvfamiljen som familjeform har blivit vanligare i västvärlden på grund av att skilsmässorna ökat och nya familjekonstellationer har därmed blivit vanligare. Det har gjorts en del studier avseende barn och ungdomars erfarenheter av att växa upp i styvfamilj men få studier avseende anknytningens betydelse för anpassning och välbefinnande i styvfamiljen. Vid en separation eller skilsmässa är det inte barnet/ungdomen som väljer hur dennes familj kommer att se ut framöver, utan det är de vuxnas beslut som barnen förväntas anpassa sig till. Föräldrars relation till barnet och ungdomen har betydelse för barnets anpassning till den nya familjekonstellationen då en varm och trygg förälder/barnrelation underlättar anpassning till styvfamiljen och även relationen till styvföräldern (Jensen & Shafer, 2013). Det är därför av intresse att undersöka betydelsen av anknytning och anknytningsmönster, för barn och ungdomars anpassning till den förändring som sker i samband med föräldrarnas separation och till nya familjekonstellationer. En amerikansk studie (Love & Murdock, 2004) visade att studenter från styvfamiljer hade mindre trygg anknytning till sina föräldrar än studenter från kärnfamiljer. Psouni, Di Folco och Zavattini (2015) har funnit att det finns en länk mellan anknytning och självbild i barndomen, trygg anknytning till modern är relaterad till positiva beskrivningar av sig själv och andra.

Syftet med studien är att undersöka ungdomars anknytningsmönster och självuppfattning samt om det finns samband mellan anknytningsmönster och självuppfattning. Den aktuella studien fokuserar på ungdomars erfarenheter av att leva i en styvfamilj och jämför två grupper av ungdomar. En grupp som har kontakt och en grupp som inte har kontakt med Barn- och ungdomspsykiatri/Socialförvaltningen.

Anknytningsteori

Begreppet anknytning är en svensk översättning av det engelska begreppet attachment. Barnets anknytningssystem och föräldrarnas omvårdnadssystem samspelar och omfattar omvårdnadspersonens förmåga och vilja att stödja det lilla barnets behov av beskydd och tröst i otrygga situationer och samtidigt ge barnet möjlighet att utforska omgivningen. Begreppet en *trygg bas och en säker hamn* syftar på föräldrarnas omsorgsförmåga, det vill säga att vara en trygg bas för barnets utforskande och att utgöra en säker hamn där barnet kan återvända vid upplevelse av hot och fara (Broberg, Mothander-Risholm, Granqvist & Ivarsson, 2008). Ett barn kan utveckla olika anknytningsmönster till sin förälder eller vårdgivare. Anknytningsmönstret utvecklas i samspel med föräldern i de situationer när barnets anknytningssystem aktiveras. Vilket anknytningsmönster som barnet utvecklar är

beroende av hur tillgänglig föräldern är i de situationer när barnets anknytningssystem aktiveras. De fyra olika anknytningsmönstren kan beskrivas enligt följande: Trygg anknytning, otrygg undvikande anknytning, otrygg ambivalent anknytning samt desorganiserad anknytning (Broberg, Almqvist & Tjus, 2003).

Det **tryggt** anknutna barnet har en inre tro på att det finns en trygg hamn att återvända till för att få beskydd. Existensen av en trygg bas ger barnet känslan av trygghet och det kan nyfiket utforska sin omvärld. För att barnet skall kunna använda föräldern eller vårdgivaren som en trygg bas att utforska världen ifrån behöver barnet få tillräckligt med erfarenhet av att föräldern uppmärksammar, förstår och vill ta hand om barnet. Barnet får genom sina erfarenheter en relation till föräldern som präglas av flexibilitet och som gör att barnet kan växla mellan att utforska omvärlden och vid behov söka trygghet hos föräldern.

Det finns två former av otrygg organiserad anknytning: Vid en **undvikande** organiserad anknytning visar barnet inga behov av föräldern som trygg bas. Barn med undvikande anknytning har erfarenhet av en förälder som visar ogillande när barnet är klängigt och känslomässigt behovande. Barnet lär sig att få behov av närhet tillgodosett genom att inte ge uttryck för behov av tröst och omsorg.

Ambivalent organiserad anknytning utvecklas mellan barn och förälder där föräldrarnas samspel med barnet är mer oförutsägbart lyhört. Samspelet sker oftast på föräldern eller vårdgivarens villkor och barnet lär sig att det inte kan reglera samspelet med föräldern genom sina känslomässiga behov. Barnet får mindre förtroende för sin egen förmåga att få sina behov tillgodosedd och blir passivt eller uttrycker sitt anknytningsbehov genom att ängsligt bevaka föräldern eller klänga sig fast vid föräldern för att vid en eventuell fara vara säker på att få behovet av skydd tillgodosett.

Desorganiserat anknutna barn har ett samspel med föräldern som i hög utsträckning bygger på rädsla. Riskgrupper är familjer där det förekommer fysisk eller psykisk misshandel eller föräldrar som har svåra och obearbetade upplevelser såsom förluster och trauman. Föräldrar som är traumatiserade feltolkar i större utsträckning än andra föräldrar barnets signaler och kan reagera på dem med rädsla eller ilska. Föräldrarnas beteende blir obegripligt och skrämmande för barnet. Obegripligt därför att föräldern reagerar på sina egna obearbetade upplevelser snarare än på sitt spädbarns signal och skrämmande eftersom barnet istället för tröst och beskydd känner sig hotad av föräldern. Barnet kan inte själv skapa en organiserad

mental modell av den konfliktfyllda informationen och utvecklar därför desorganiserad anknytning (Broberg, Almqvist & Tjus, 2003).

Enligt Broberg (2008) utvecklas anknytningen till inre arbetsmodeller hos barnet, om barnet själv, om viktiga personer och samspelet dem emellan. Med anknytning och den inre arbetsmodellen som grund blir anknytningsteorin en teori om barn och ungdomars sätt att känslomässigt fungera tillsammans med andra under barndomen, tonåren och senare i livet. Den inre arbetsmodellen är en abstrakt version av en konkret närhet till en tidig anknytningsperson, som har som funktion att tolka och förutsäga anknytningspersonens beteende och känslor, samt reglera barnets egna anknytningsbeteende, tankar och känslor. Barnets erfarenhet av vem anknytningspersonen är, var personen finns och hur denna person förväntas svara på barnets signaler (när barnet är skrämt eller ledset) blir avgörande för hur barnets modell av sig själv och andra utvecklas. Gemensamt för modellen av andra och självet är därför den samlade erfarenheten av hur tillgänglig eller icke tillgänglig anknytningspersonen har varit för barnet när det sökt skydd och stöd och hur acceptabelt eller oacceptabelt barnet och dess beteende har uppfattats av anknytningspersonen (Broberg, Mothander-Risholm, Granqvist & Ivarsson, 2008). Anknytningen hjälper till att organisera och begripliggöra tidigare erfarenheter och den ger vägledning om hur barnet bör uppföra sig i stressade situationer och vad som kan förväntas av interaktionen med andra människor både nu och i framtiden.

En *trygg bas och säker hamn* innehåller inte bara barnets tidiga relationsmönster utan också barnets inre arbetsmodeller av sig själv som mer eller mindre värd kärlek och ett känslösamt omhändertagande (Psouni et al., 2015). Anknytningspersonens tillgänglighet och lyhördhet tycks främja känslan av egenvärde och självkänsla hos barnet vilket positivt påverkar kamratkompetens, social anpassning och att vara socialt accepterad (Psouni et al., 2015). Psouni med kollegor (2015) studerade barns anknytningsrelationer och självuppfattning och visade att barn med rik erfarenhet av *trygg bas och säker hamn* interaktion uppfattar sig själva som mer accepterade och uppskattade av sina kamrater och mödrar och dessutom som mer kognitivt kompetenta jämfört med barn utan erfarenhet av *trygg bas och säker hamn* interaktion.

Ett barn med trygg anknytning till en eller två föräldrar eller vårdgivare får genom att utforska omvärlden erfarenheter av positiva relationer, vilket ökar barnets sociala kompetens tillsammans med kamrater. Barn som däremot har en otrygg anknytning riskerar att utveckla

problematiska relationer till jämnåriga kamrater. Barn med undvikande anknytningsmönster riskerar i större utsträckning än tryggt anknutna barn att utveckla externaliserade problem i relation till kamrater och de barn vars anknytningsmönster är otryggt ambivalent riskerar i större utsträckning än tryggt anknutna barn att utveckla internaliserade problem i förhållande till kamrater (Booth-Laforce, et al., 2006). Foster, Kernis och Goldman (2007) fann att tryggt anknytning associerades med högre tillfredsställelse och mer välfungerande nära relationer medan otrygg anknytning och särskilt ambivalent otrygg anknytning var förenad med relationer som karaktäriserades av gräl, svartsjuka och konflikter. Tryggt anknytning hade stor betydelse för självkänslan och en stabil självkänsla korrelerade positivt med tryggt anknytning och korrelerade negativt med ambivalent anknytning (Foster et al., 2007).

Anknytning och livscykelperspektiv. Carter och McGoldrick anlägger ett livscykelperspektiv på den förändring som sker när de vuxna i familjen bestämmer sig för att separera. Enligt författarna genomgår familjen olika steg i familjens livscykel. Först sker en separation och därefter skilsmässa och bildandet av två ensamhushåll med eller utan barn. För familjen innebär det att anknytningsbandet mellan de vuxna upplöses. Det är en stor förändring både praktiskt, ekonomiskt och känslomässigt vilket kan föra med sig känslor av oro, ångest och övergivenhet. Vid en skilsmässa är det betydelsefullt för ensamföräldern att återknyta eller stärka banden till vänner och ursprungsfamilj. Särskilt relationerna till morföräldrar och farföräldrar kan fungera som skyddsfaktorer och stå för stabilitet och trygghet för barnbarnen när föräldern/föräldrarna i samband med en skilsmässa kanske inte orkar vara känslomässigt tillgängliga på samma sätt som de brukar vara (Carter & McGoldrick, 2005). För barnets välbefinnande och trygghet i samband med en skilsmässa är det viktigt att föräldrarna samarbetar kring barnets behov av en tät och regelbunden kontakt med båda sina föräldrar. Barnet behöver känna och uppleva att det finns i föräldrarnas medvetande och att föräldern "förstår" barnets emotionella behov och kan tillgodose dessa (Broberg et al., 2008).

Styvfamilj

Familjeombildningar har skett under senaste seklet med olika syften. I slutet av 1900-talet var det inte brist på kärlek och lust som var anledningen till separation och omgifte utan änkor och änklingar gifte om sig för att sörja för efterlevande barns uppväxt.

Prefixet ”styv” har sitt ursprung i engelskans ”steop”, som betyder berövad. Berövad syftar på att barnet har blivit berövad/förlorat sin förälder. Termen ”styv” började användas i en tid när det var en biologisk förälders död, snarare än en skilsmässa som var anledningen till att den andre föräldern gifte om sig (Visher & Visher, 1982). Fortfarande används benämningen ”styv” om dessa nya familjerelationer. Andra benämningar såsom ombildad familj, blandfamilj, bonusfamilj börjar används mer och mer istället för styvfamilj. I denna studie kommer begreppet styvfamilj genomgående att användas. Definitionen som används i denna studie av styvfamilj är: En styvfamilj uppstår när en förälder skapar en relation, antingen genom att flytta ihop eller gifta sig med en partner som inte är biologisk mamma eller pappa till barnet eller barnen (Jensen & Shafer, 2013).

Styvfamiljen i Sverige. Familjemönstren i Sverige har förändrats under de senaste årtiondena. Fortfarande lever ca 70 procent av alla barn under 18 år i en traditionell kärnfamilj, ca 20 procent med en förälder och över 8 procent i en styvfamilj, vilket motsvarar ca 164 000 barn (SCB, 2013). Det är svårt att få fram säkra siffror eftersom samboförhållanden inte räknas i befolkningsregistret. Ett barn som bor med sin moder och moderns sambo kommer att registreras i befolkningsregistret som att barnet bor enbart med sin moder om modern inte är gift eller har barn med sin sambo. Uppskattningsvis beräknas 235 000 barn under 18 år leva i en styvfamilj, vilket motsvarar cirka 12 procent av alla barn under 18 år (BR 2010:01).

Styvfamiljens organisation. Enligt Visher och Visher (1996) organiserar sig styvfamiljen på ett annat sätt än kärnfamiljen. I styvfamiljen är rollerna mer oklara, gränserna är otydligare och ibland finns orealistiska förväntningar på andragångsäktenskap och styvfamilj jämfört med förstagångsäktenskap och kärnfamilj. Områden som kan bidra till svårigheter kan vara förändring och förlust, orealistiska förväntningar, tillhörande/utanförskap och lojalitets- konflikter. Vid skilsmässa bor barnet inte längre med båda sina föräldrar på heltid och har oftast inte daglig kontakt med båda föräldrarna, vilket kan uppfattas som en förlust för barnet. Det kan även innebära förändringar såsom byte av bostad, skola och familjerutiner. Vid familjeombildning är förändringarna oftast ännu större. Att för barnet dela

en förälder med en ny partner och kanske också med styvsyskon kan innebära förlust av föräldratid och uppmärksamhet och känsla av utanförskap. Enligt Visser och Visser (1996) finns det orealistiska förväntningar på styvfamiljens integration, bland annat att styvfamiljen fungerar som en förstagångsfamilj/kärnfamilj och att anpassningen till styvfamiljen kommer att gå relativt snabbt. I förstagångsfamiljer/kärnfamiljer, blir två vuxna först ett par och sedan föräldrar. De gör samma erfarenheter samtidigt. I en styvfamilj är det annorlunda, vuxna och barn kommer från olika familjer med olika familjeerfarenheter, värderingar och redan existerande bindningar mellan barn och vuxna. Barnet är inte bara knutet till föräldern i hemmet utan har också band till en annan förälder utanför hemmet. Det finns också behov för barnet och föräldrarnas nya partner att utveckla en egen relation. Barnet kan dessutom oroa sig för att tycka om sin styvförälder och kan då tycka att det är illojalt mot sin biologiska förälder. Styvfamiljen upplever många olika lojalitetskonflikter i försök att möta önsknings från barn och från nya partner.

Styvfamiljens struktur utmanar initialt ett mänskligt behov av att tillhöra en grupp. En styvfamilj består av olika subgrupper med redan existerande allianser. Till exempel kan barnet känna sig utanför i förhållande till det nya paret, styvföräldern känner sig utanför i förhållande till föräldern och barnet som har en gemensam historia (Visser & Visser, 1996). De första sex månaderna efter att styvfamiljen bildats och då barnen kommer i tonåren är kritiska perioder i styvfamiljen (Bray & Berger, 1993).

Styvfamiljens integration. För styvfamiljens integration har barnets kön, vem som ingår i styvfamiljen och antal år som styvfamilj betydelse för hur väl styvfamiljen fungerar (Fine & Kurdec, 1995). Enligt Papernow (2013) tar det i allmänhet 4-5 år för medlemmarna i styvfamiljen att anpassa sig till varandra. Med yngre barn går processen snabbare, med tonåringar finns det oftast otillräckligt med tid för att skapa stabila relationer innan det är dags att flytta. Tonåringen fortsätter att bygga relationer som ung vuxen till styvföräldrar. Faktorer som bidrar till styvfamiljens integration är att styvföräldern successivt blir en del av familjen, att det är barnets förälder som har den fostrande rollen och styvföräldern stöttar föräldern i rollen som fostrare. Genom att styvföräldern och barnet umgås på egen hand och skapar en egen relation, fördjupas deras kontakt vilket bidrar positivt till styvfamiljens fungerande (Visser & Visser, 1994). En annan viktig faktor utanför styvfamiljen är de frånskilda föräldrarnas förhållande gentemot varandra och hur de samarbetar kring sina gemensamma barn. Konflikter mellan föräldrar är en faktor som påverkar barns psykologiska hälsa och välmående på lång sikt (Pryor, 2008). Den nya styvfamiljen behöver utveckla öppna gränser

som tillåter barnet att tillhöra olika familjer och som underlättar och ger barnet möjlighet att enkelt och flexibelt förflytta sig mellan sina olika familjer. Barnet mår bra av att det finns en öppen dialog mellan föräldrar, mellan barn och föräldrar och mellan barn och styvföräldrar. Ur ett anknytningsperspektiv är denna öppenhet ännu viktigare för barns välbefinnande i styvfamiljer än för barn i ursprungsfamiljer. Det är viktigt för barnet att inte förlorar en känslomässig relation till föräldern som anknytningsperson (Carter & McGoldrick, 2005).

Styvfamiljer och anknytningsmönster. Flera tidigare studier (Amato & Keith, 1991; Amato & Sobolewski, 2001; Nicholson, Fergusson & Horwood, 1999) har visat att vuxna individer från styvfamiljer har sämre psykologiskt välbefinnande än vuxna individer från kärnfamiljer. Demografiska faktorer och familjefunktioner som familjekonflikter förklarar en del skillnader mellan individer i styvfamiljer jämfört med individer i kärnfamiljer men dessa faktorer förklarar inte all skillnad. Love och Murdock (2004) studerade anknytningsmönster som en psykologisk mekanism som kan förklara skillnaderna i det psykologiska välbefinnandet. I deras studie (2004) deltog collage studenter i åldrarna 18 till 21 år. En grupp av studenterna hade vuxit upp med sina biologiska föräldrar i en kärnfamilj och den andra gruppen i en styvfamilj. Studenterna fick fylla i olika självskattningsinstrument som mätte anknytning, psykologiskt välbefinnande, livstillfredsställelse och familjekonflikter samt demografiska uppgifter. I studien framkom att anknytning till föräldern var en signifikant prediktor för psykologiskt välbefinnande. Studenterna från kärnfamiljer rapporterade högre föräldraomvårdnad och högre nivå av välbefinnande jämfört med studenterna från styvfamiljer. Studenterna i styvfamiljer hade mindre trygg anknytning än studenterna från kärnfamiljer. Anknytningsmönster medierade mellan familjetyp (kärnfamilj/styvfamilj) och psykologiskt välmående.

I en studie av Planitz, Feeney och Peterson (2009) undersöktes olika aspekter av anknytning; anknytningsperson, anknytningsmönster och inre arbetsmodeller hos unga vuxna i styvfamiljer och i biologiska familjer. Deltagarna från styvfamiljer rapporterade mindre trygg anknytning (34 %) än de från biologiska familjer (43 %) och de från styvfamiljer hade också en mer negativ inre arbetsmodell i relation till andra. Särskilt betonade man i studien vikten av goda relationer till biologiska föräldrar för god anpassning i styvfamiljen. Enligt Broberg, Granqvist, Ivarsson och Risholm Mothander (2006) fördelar sig anknytningsmönster i en normalpopulation enligt följande: 60-70 % trygg anknytning, 15-25 % otrygg undvikande anknytning, 5-15 % otrygg ambivalent anknytning och 10-15 % desorganiserad anknytning.

Barns erfarenheter av styvfamilj har inte fått samma uppmärksamhet i forskningsstudier som vuxnas erfarenheter. I en studie av Jensen och Shafer (2013) fokuserade de på barn och ungdomars upplevelser av att leva i en styvfamilj och speciellt barnets relation till styvföräldern som enligt studien är central för styvfamiljens funktionalitet. De beskrev att familjerollerna och föräldrasubsystemet var mest betydelsefulla för hur nära barnets relation till styvföräldern var. När barnet uppfattade modern som mottaglig, öppen och tillgänglig upplevde barnet en större trygghet och stabilitet vid förändringar i familjesystemet som till exempel en skilsmässa och bildandet av en styvfamilj. Föräldrarnas tydlighet avseende familjerollerna hjälpte barnet att nå en nära relation till styvföräldern. En förälder som skapade en nära och trygg relation till sin nye partner och där det fanns ett tydligt vuxen/föräldrasubsystem hjälpte barnet att anpassa sig till den nya familjestrukturen och barnet blev mer öppet för att ha en nära relation till styvföräldern (Jensen & Shafer, 2013). Ovan nämnda studier har främst fokuserat på vuxnas erfarenheter av styvfamilj och i studierna användes självskattningsinstrument. Då det saknas studier och förståelse för ungas situation i styvfamiljer är det angeläget att öka denna. Den aktuella studien kommer därför att inrikta sig på ungdomar i åldern 11-19 år och deras erfarenhet av att leva i en styvfamilj, hur deras anknytningsmönster och självuppfattning ser ut. I den aktuella studien används ett självskattningsformulär för att skatta upplevd självuppfattning hos ungdomarna. För att få en ökad förståelse för ungdomarnas upplevelser av relationen till föräldrar och styvföräldrar samt hur de ser på sig själva används en standardiserad intervju. Sammanlagt ingår 18 ungdomar i studien, varav hälften av deltagarna hade en pågående kontakt med Barn och ungdomspsykiatri och Socialförvaltningen (klinisk grupp) medan övriga ungdomar inte hade kontakt med ovanstående enheter (icke klinisk grupp). Detta ger möjlighet att jämföra anknytningsmönster och självuppfattning i de båda grupperna.

Syfte

Syftet med studien är att undersöka ungdomars erfarenhet av att leva i en styvfamilj samt om anknytningsmönster och självuppfattning påverkar barn/ungdomars välbefinnande och anpassning till styvfamiljen och om det finns samband mellan anknytningsmönster och självuppfattning.

Frågeställning: Vilket anknytningsmönster har ungdomarna och vem går de till i otrygga situationer?

Frågeställning: Hur ser självuppfattningen ut hos ungdomarna och finns det samband mellan anknytningsmönster och självuppfattning?

Frågeställning: Vilka styvfamiljerfarenheter i form av råd delar ungdomarna med sig till familjer som står inför att bilda en styvfamilj?

Metod

Den aktuella studien har en kombinerad kvalitativ och kvantitativ datainsamlingsansats. En standardiserad intervju, *Friends and Family Intervju*, (FFI: Steele & Steele, 2005) används för att få en uppfattning om ungdomarnas anknytningsmönster. Transkript från dessa intervjuer kodas och kvantifieras. Intervjun kompletteras med en specifik fråga som handlar om råd som ungdomen vill ge föräldrar, styvföräldrar och barn/ungdomar inför att ingå i en styvfamilj. Denna tilläggsfråga är ett kvalitativt inslag som hanteras kvalitativt. Ett självskattningsformulär som mäter ungdomarnas självuppfattning kvantitativt används för att slutligen se hur sambandet ser ut mellan självuppfattning och anknytningsmönster.

Deltagare

Deltagarna i studien var 18 ungdomar i åldern 11-19 år ($M = 15.43$ år, $SD = 2.04$, vilket motsvarar 15 år och 5 månader), varav 14 var flickor och 4 var pojkar. Bakgrundsinformation samlades in avseende kön, ålder och familjeförhållanden. Samtliga ungdomar hade levt i sin styvfamilj i minst fyra år, då det i allmänhet tar mellan 4-5 år för medlemmarna att anpassa sig till varandra som styvfamilj (Papernow, 2013). Ungdomarna hade i genomsnitt levt 8 år och 1 månad ($SD = 3.88$) i styvfamiljen. Nio av ungdomarna hade vid undersöknings tillfället kontakt med Barn- och Ungdomspsykiatriska kliniken (BUP) eller med Socialförvaltningen i två städer i södra Sverige (klinisk grupp). Nio av ungdomarna hade inte kontakt med ovanstående enheter (icke-klinisk grupp). Intervjuerna genomfördes under perioden oktober 2014 till januari 2015.

Instrument

Anknytning. *Friends and Family Intervjun* (FFI) är utvecklad och testad/beprövad av Miriam och Howard Steele (2005; se även Kriss, Steele & Steele, 2012; Steele, Steele & Kriss, 2009) och översatt till svenska av Elia Psouni (2010). Översättningen är gjord i samarbete med, och godkänd av, upphovsmännen. FFI intervjun är lämplig för barn och ungdomar 8-18 år. Intervjuguiden börjar med frågor om den egna personen för att sedan fortsätta med frågor där ungdomen får reflektera över vad han/hon tycker mest respektive minst om hos sig själv och berätta med hjälp av konkreta exempel. En viktig fråga är vad ungdomen gör när han/hon är upprörd. Svaret ger en vägledning avseende ungdomens erfarenhet av att ha en känslomässigt viktig person att vända sig till för stöd och hjälp i otrygga situationer. Därefter ställs frågor avseende ungdomens viktiga relationer såsom vänner, lärare, föräldrar, syskon. Frågorna kring relationen till viktiga personer tydliggörs med hjälp av konkreta exempel och varje fråga avslutas med vad ungdomen tror att personen tycker om henne/honom.

Frågor om syskonrelationer har tagits bort eftersom studien fokusera på barn och ungdomars erfarenhet av att leva i styvfamiljer. Tilläggsfrågor i intervjun gjordes avseende relationen till styvföräldrar, t ex ”Kan du berätta lite om din relation till din styvpappa/styvmamma?”, ”Vad är det bästa i din relation med din styvmamma/styvpappa?”, ”Vad är en sak som du tycker minst om i din relation med din styvmamma/styvpappa?”, ”Vad tror du din styvpappa/styvmamma tycker om dig?”. Ytterligare en fråga: ”Vilka råd skulle du vilja ge till andra som står inför att de ska bilda en styvfamilj?”, har lagts till intervjun där barn och ungdomar ger råd till föräldrar, styvföräldrar och barn. Tilläggsfrågan om råd är en kvalitativ fråga som inte analyserades ingående. Ungdomarnas råd sammanfattades, och återkommande teman redovisades i löpande text.

Anknytningsdimensioner kodas enligt en standardiserad kodningsmanual med en fyrapoängsskala där 1 poäng motsvara inget stöd, 2 lite stöd, 3 måttligt stöd, 4 mycket stöd och 0 information saknas. Följande anknytningsdimensioner fokuserades på i aktuell studie: Trygg bas förälder/styvförälder, adaptiv förmåga, avvisande/föroringande av förälder och differentiering av föräldrarepresentationer. Trygg bas förälder/styvförälder avser i vilken omfattning deltagarna använder sin förälder och styvförälder i situationer av otrygghet. Adaptiv förmåga beskriver hur väl anpassade strategier deltagarna hade att tillgå vid upprördhet (det vill säga när personerna var ledsna eller arga).

Vid avvisande/förringande av förälder tillskrivs föräldern ingen eller liten betydelse som trygg bas i situationer av upprördhet. Föräldradsdifferentiering avser hur väl föräldrarna var differentierade i barnets berättelse, det vill säga hur väl utseparerad barnets relation är till var och en av föräldrarna. Intervjuerna klassificerades därefter till 4 typiska anknytningskategorier; trygg anknytning, otrygg ambivalent anknytning, otrygg undvikande anknytning och desorganiserad anknytning. FFI har hittills publicerats i få forskningsartiklar och mer data krävs för att instrumentet skall etablera sig som psykometriskt tillförlitligt vid mätning av barn och ungdomars anknytningsmönster. Arbetet hittills har visat på god reliabilitet och konstrukt-validitet (Kriss, Steele & Steele, 2012; Psouni & Apetroaia, 2014).

Självuppfattning. ”*What I Am Like*” är ett självskattningsformulär, som är utvecklat av Susan Harter (2012) för att mäta självuppfattning hos ungdomar mellan 13 till 18 år. Enkäten omfattar nio domäner; skola, social kompetens, idrott, utseende, kompetens i arbete, romantik, uppförande, vänskap och övergripande självkänsla. Övergripande självkänsla det vill säga hur mycket personen tycker om sig själv är inte såsom de övriga områdesspecifika utan en övergripande bedömning av ens värde som person. De övriga domänerna är bedömningar av kompetens eller en känsla av tillräcklighet inom ett specifikt område. Varje domän omfattar fem frågor och varje fråga besvaras på en fyra poängskala. Frågorna är formulerade i påståenden t ex “Vissa tonåringar har svårt att få vänner MEN Andra tonåringar tycker att det är ganska lätt att få vänner”. Första bestämmer deltagaren vilken tonåring hon/han är mest lik och därefter bestämmer deltagaren om det valda påståendet “stämmer helt” eller “stämmer delvis”. En domän, kompetens i arbetslivet, är borttaget från formuläret, då det inte är vanligt med extra arbete för ungdomar i Sverige. Formuläret omfattade således åtta domäner med fem frågor inom varje domän, total 40 frågor. Varje fråga är poängsatt med 1, 2, 3 och 4. Poäng mellan 1 och 2 indikerar låg skattning av kompetens och övergripande självkänsla. Poäng mellan 2 och 3 indikerar skattning på medelnivå och poäng mellan 3 och 4 indikerar hög skattning. Ett medelvärde beräknas inom varje domän.

Inför denna studie översattes enkäten av författarna till svenska, därefter genomfördes en motöversättning (tillbaka till engelska) och en minipilot där tre ungdomar ingick. I denna studie beräknades den interna konsekvensen för de olika domänerna i självskattningsformuläret “*What I Am Like*” till följande Cronbachs alpha: skola $\alpha = 0.74$, socialkompetens $\alpha = 0.82$, idrott $\alpha = 0.90$, utseende $\alpha = 0.87$, romantik $\alpha = 0.81$, uppförande $\alpha = 0.86$, vänskap $\alpha = 0.87$, övergripande självkänsla $\alpha = 0.84$ (en fråga är borttagen). Reliabilitetsanalysen visade således tillfredsställande inre konsekvens och bör ses som god eftersom värden över 0.70 anses acceptabla (Pallant, 2013).

Procedur

Studien annonserades i väntrum på respektive enhet. Önskade man delta uppmanades man skicka sms eller ringa författarna för ytterligare information om studien. På respektive enhet har även personal informerats om studien i syfte att rekrytera patienter/klienter. Patienter/klienter har tillfrågats om deltagande i studien av sin ordinarie behandlare. Rekrytering bland ungdomar genom dessa två enheter utgjorde den så kallade "kliniska" gruppen. Rekrytering av deltagare i den "icke kliniska gruppen" har skett genom annonsering dels via sociala medier, Facebook, och dels via en kommuns hemsida. Önskade man delta uppmanades man skicka sms eller ringa författarna för ytterligare information om studien.

Den som tackade ja till deltagande kontaktades via telefon för ytterligare information om studien och information om intervju och självskattningsformulärets beräknade tidsåtgång (ca 80 minuter). Bokning för intervju har skett vid denna telefonkontakt. Vid tidpunkt för intervjun har åter muntlig och skriftlig information om studien getts till ungdomen. När ungdomen varit under 15 år, har vårdnadshavarna godkänt sitt barns deltagande genom informerat samtycke.

Intervjutillfället inleddes med en intervju som spelades in på bandspelare. Därefter fick deltagaren besvara ett självskattningsformulär. Den person som intervjuade var närvarande när självskattningsformuläret besvarades och hjälpte till med att läsa frågorna vid tre tillfällen. Varje deltagare fick en biobiljett à 100 kronor som tack för sitt deltagande.

Dataanalys

Samtliga FFI-intervjuerna transkriberades med *verbatim* där materialet också avpersonifierades genom att ersätta namn på individer, städer, arbetsplatser, skolor med anonyma koder "person 1", "stad 1" osv. Intervjuerna kodades sedan av författarna och handledare och docent Elia Psouni enligt manualen (Steele et al., 2009). För att kunna bedöma FFI tränades författarna av handledaren (som är tillförlitlig bedömare, med rättighet att träna de som arbetar med henne). Författarna och handledaren bedömde var för sig samtliga intervjuer (18 stycken). Över 80 % av intervjuerna hade samma kodningsresultat av bedömarna. Bedömningarna av de tre bedömarna överensstämde i 15 av 18 fall (83 % överensstämmelse) på en 4-vägs klassifikationssystem (trygg-undvikande-ambivalent-desorganiserad). Tre intervjuer där bedömarna inte var överens kodades igen i konferens och diskrepansen löstes genom diskussion.

Data från både FFI-Intervjuerna och självskattningsformulären bearbetades i en Excel-mall. Insamlad data för klinisk- respektive icke klinisk grupp fördes över till SPSS för statistiska beräkningar. Då antalet deltagare är litet (18 personer) användes icke parametriska tester, Mann Whitney U användes för gruppjämförelser, det vill säga där man har två oberoende grupper. Wilcoxon Signed Rank Test användes för att jämföra olika värden inom samma grupp, $p < .05$ för samband.

Etik

Deltagarna i den aktuella studien var barn och ungdomar 11-19 år och enligt Holme och Solvang (1991) bör särskild försiktighet och omtanke visas när informanterna är minderåriga och därför extra sårbara och beroende av vuxna. Då en del av ungdomarna/barnen var under 15 år krävdes föräldrarnas samtycke och föräldrarna gav sitt godkännande genom att skriva under en samtyckesblankett. Ett informationsblad sammanställdes med information avseende studiens innehåll och tidsåtgång. Det fanns även information avseende sekretess, anonymitet, frivillighet samt att avbryta sin medverkan utan att någon förklaring behövde ges. Vid intervjutillfället gavs på nytt information om vilka etiska regler som gäller och deltagaren fick på nytt information om rätten att avstå från att besvara frågor som kunde upplevas som obehagliga eller för känsliga. De barn och ungdomar som deltog hade också rätt att få veta vilka upplysningar som kommer att användas, hur de kommer att användas och vem som kommer att få ta del av dem. Det är viktigt att den/de som genomför intervjuerna är observanta på hur frågorna upplevs av informanten och om någon av frågorna upplevs som känslomässigt ansträngande eller för privata. Frågor om nära relationer kan vara stärkande och positiva men kan också vara smärtsamma vilket kan vara beroende av vilka upplevelser den unge bär med sig från tidigare erfarenheter i livet.

I studien ställer vi frågor om ungdomens nära relationer och hur den unge uppfattar sig själv. Syftet är att få kunskaper om vilket anknytningsmönster barnet/ungdomen har till sina föräldrar och styvföräldrar samt hur anknytningsmönstret påverkar den unges anpassning i styvfamiljen. Detta kan upplevas som känsliga uppgifter och det är viktigt att informera och tydliggöra syftet för att den unge skall ha tillräckligt med information för att kunna ta ställning till att delta eller inte delta i studien. Som forskare och student är det viktigt att tänka igenom ovan för att skydda den unges integritet. Enligt Holme och Solvang (1991) är det viktigt att visa extra stor varsamhet när barn och ungdomar som deltar i undersökningar och studier.

Resultat

Anknytningsmönster hos deltagarna

Det totala antalet deltagare i studien var 18 ungdomar. Klassificeringen av deltagarnas FFI-intervjuer resulterade i 8 personer med trygg anknytning (44 %) och 10 personer med otrygg anknytning (56 %). Av de otryggt anknutna hade 6 deltagare (33 %) otrygg undvikande anknytning och 4 deltagare (22 %) otrygg ambivalent anknytning. Ingen deltagare hade desorganiserad anknytning.

Vid jämförelse mellan klinisk och icke klinisk grupp fördelade sig anknytningsmönstret enligt följande: I den kliniska gruppen hade 3 deltagare (33 %) trygg anknytning och 5 deltagare (56 %) i den icke kliniska gruppen. Otrygg undvikande anknytning hade 3 deltagare (33 %) i den kliniska gruppen och 3 deltagare (33 %) i den icke kliniska gruppen. Otrygg ambivalent anknytning hade 3 deltagare (33 %) i den kliniska gruppen och 1 deltagare (11 %) i den icke kliniska gruppen. Inga signifikanta skillnader fanns avseende trygg och otrygg anknytning i den kliniska gruppen respektive den icke kliniska gruppen (Pearson $\chi^2 = .90$, $p = .34$ se Tabell 1).

Tabell 1. Anknytningsmönster i klinisk och icke klinisk grupp.

	Trygg	Undvikande	Ambivalent	Desorganiserad	Totalt
Klinisk	3	3	3	0	9
Icke klinisk	5	3	1	0	9
Totalt	8	6	4	0	18

Då urvalet var litet (18 personer) slogs de icke trygga anknytningsklassifikationerna ihop och i vidare analys används dikotomvariabel trygg/otrygg.

Anknytningsdimensionen ”trygg bas” i den tryggt respektive otryggt anknutna gruppen

Deltagare med trygg anknytning, 8 personer, hade ett högre värde på trygg bas mamma jämfört med trygg bas pappa (Tabell 2). I gruppen med otrygg anknytning, 10 personer, var värdena för trygg bas mamma och trygg bas pappa jämförbara, det vill säga ingen skillnad gick att finna. Samtliga deltagare oberoende av trygg eller otrygg anknytning hade låga värden för både trygg bas styvmamma och trygg bas styvpappa.

Tabell 2. Kontinuerliga anknytningsdimensioner i trygg och otrygg anknytningsgrupp.

	Hela urvalet (N = 18)		Trygg (n = 8)		Otrygg (n = 10)		Mann Whitney U
	M	SD	M	SD	M	SD	
Trygg bas mamma	2.4	0.99	3.1	0.69	1.8	0.82	0.004*
Trygg bas pappa	1.9	1.06	2.2	1.20	1.7	0.92	0.237
Trygg bas styvmamma	1.8	0.50	1.6	0.63	2.0	0.00	0.432
Trygg bas styvpappa	1.5	0.75	2.0	0.70	1.3	0.67	0.112

* $p < 0.05$

Deltagare med trygg anknytning (8 personer) hade främst sina mödrar som trygg bas d v s vände sig i första hand till sina mödrar. Deltagare med otrygg anknytning (10 personer) hade förälder som i lägre omfattning fungerade som trygg bas. Det fanns således en signifikant skillnad avseende av trygg bas mellan ungdomar klassificerade som trygga och ungdomar klassificerade som otrygga, men enbart vad gäller relation till mamma (Mann Whitney $p < 0.05$). Samtliga deltagare, 18 personer, oberoende av trygg eller otrygg anknytning hade låga värden avseende trygg bas hos styvföräldrarna.

För hela gruppen 18 personer tenderar trygg bas mamma vara högre än trygg bas styvmamma (Wilcoxon $p < 0.10$).

Anknytningsdimensionen ”trygg bas” i den kliniska respektive icke kliniska gruppen

Deltagare i den icke kliniska gruppen hade ett högre värde för trygg bas mamma jämfört med trygg bas pappa (Tabell 3). I den kliniska gruppen var värdena för trygg bas mamma och trygg bas pappa jämförbara, d v s ingen skillnad gick att finna. Samtliga deltagare oberoende av klinisk eller icke klinisk grupp hade låga värden för både trygg bas styvmamma och trygg bas styvpappa.

I den kliniska och icke kliniska gruppen fanns inga signifikanta skillnader avseende trygg bas mamma/pappa/styvmamma/styvpappa (Mann Whitney $p < 0.05$).

Tabell 3. Kontinuerliga anknytningsdimensioner i klinisk och icke klinisk grupp.

	Hela urvalet (N = 18)		Klinisk (n = 9)		Icke Klinisk (n = 9)		Mann-Whitney U
	M	SD	M	SD	M	SD	
Trygg bas mamma	2.4	0.99	2.2	1.14	2.7	0.79	0.297
Trygg bas pappa	1.9	1.06	2.1	0.95	1.8	1.20	0.489
Trygg bas styvmamma	1.8	0.50	2.0	0.00	1.5	0.70	0.268
Trygg bas styvpappa	1.5	0.75	1.2	0.75	1.8	0.65	0.181

$p < 0.05$

Försvarsstrategier ”adaptiv förmåga” och ”avvisande/förringande mamma/pappa” samt dimensionen ”differentiering av föräldrarepresentationer” i den tryggt och otryggt anknutna gruppen.

I studien gjordes en statistisk jämförelse avseende alla försvarsstrategier (idealiserings, rollövertagelse, ilska, avvisande/förringande, adaptiv förmåga) och differentiering av föräldrarepresentationer för att jämföra grupperna. De anknytningsdimensionerna som redovisas här nedan är FFI dimensioner där det fanns signifikanta skillnader mellan den trygga och otrygga gruppen. Följande försvarsstrategier redovisas: adaptiv förmåga, avvisande/förringande av mamma och pappa samt dimensionen differentiering av föräldrarepresentationer. Deltagarna med trygg anknytning hade ett högre värde på adaptiv förmåga jämfört med deltagarna med otrygg anknytning och det fanns signifikanta skillnader mellan den tryggt anknutna och den otryggt anknutna gruppen. I gruppen med tryggt anknutna fanns inget stöd för avvisande av mamma och i gruppen med otryggt anknutna fanns stöd för avvisande av mamma. Skillnaderna var signifikanta. När det gäller avvisande av pappa fanns inga signifikanta skillnader. Det fanns en tendens till att deltagare med trygg anknytning hade högre förmåga till att utseparera relationen till var och en av föräldrarna än deltagarna med otrygg anknytning (Mann Whitney $p < 0.10$, se Tabell 4).

Tabell 4. Samband mellan anknytningsdimensionen (adaptiv förmåga, avvisande/förringande av mamma/pappa, differentiering av föräldrarepresentationer) i trygg och otrygg anknytningsgrupp.

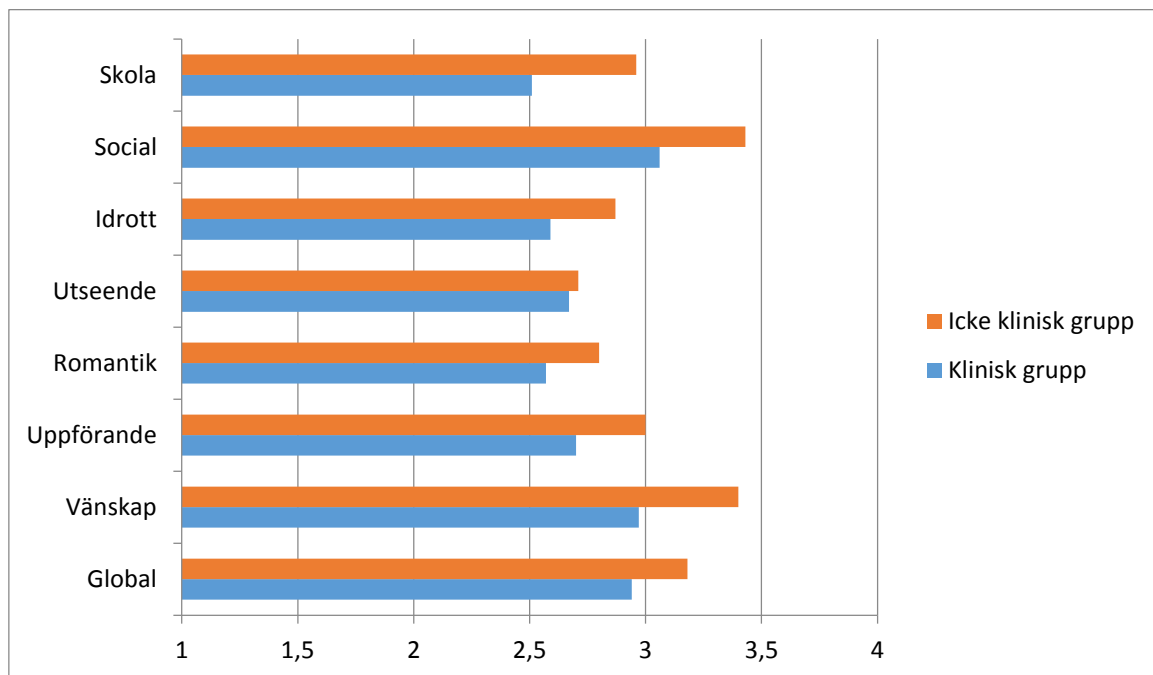
	Hela urvalet (N = 18)		Trygg (n = 8)		Otrygg (n = 10)		Mann- Whitney U
	M	SD	M	SD	M	SD	
Adaptiv förmåga	2.4	0.88	3.1	0.56	1.9	0.74	0.004**
Avvisande/förringande av mamma	1.5	0.73	1.0	0.00	1.9	0.52	0.001***
Avvisande/förringande av pappa	1.7	0.89	1.4	1.05	1.8	0.75	0.122
Differentiering av föräldrarepresentationer	2.7	0.89	3.1	0.44	2.4	1.03	0.068+

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$, + $p < 0.10$

Självuppfattning

I Figur 1 redovisas resultaten av medelvärden i den kliniska respektive icke kliniska gruppen avseende självrapporterad upplevd kompetens inom olika domäner. Det fanns ingen signifikant skillnad mellan grupperna. I den icke kliniska gruppen var dock medelvärden högre inom samtliga domäner.

Figur 1. Medelvärde avseende upplevd kompetens i klinisk (undre) och icke klinisk grupp (övre)

Anknytning i relation till självuppfattning

Det fanns signifikanta skillnader mellan den tryggt och den otryggt anknutna gruppen när det gäller upplevd kompetens inom domänerna uppförande och vänskap (Mann-Whitney $p < 0.05$). Inom de övriga domänerna hade gruppen tryggt anknutna högre medelvärde förutom inom domänen utseende och övergripande självkänsla (Tabell 5).

Tabell 5. Medelvärde och standardavvikelse avseende upplevd kompetens i förhållande till trygg och otrygg anknytning.

	Trygg (n = 8)		Otrygg (n = 10)		Mann-Whitney U
	M	SD	M	SD	
Skola	2.92	0.50	2.58	0.70	0.360
Social kompetens	3.50	0.37	3.04	0.64	0.237
Idrott	2.85	0.83	2.63	0.90	0.633
Utseende	2.52	0.38	2.82	0.99	0.408
Romantik	2.85	0.65	2.55	0.73	0.515
Uppförande	3.20*	0.70	2.56*	0.67	0.043*
Vänskap	3.62*	0.34	2.82*	0.79	0.034*
Övergripande självkänsla	2.90	0.45	3.20	0.90	0.173

* $p < 0.05$

Anknytningsdimensioner och självuppfattning

I Tabell 6 redovisas samband mellan anknytningsdimensioner och deltagarnas självrapporterade upplevda kompetens inom olika domäner. Starkt samband fanns mellan trygg bas moder och skolkompetens ($r = 0.54$) och uppförande ($r = 0.51$), medelstarkt samband fanns mellan trygg bas moder och vänskap ($r = 0.47$). Värde mellan variabler som överstiger 0.50 indikerar att det finns ett starkt samband (Palland, 2013).

Tabell 6. Samband mellan anknytningsdimensioner trygg bas och självuppfattning

	Skola	Social	Idrott	Utseende	Romantik	Uppförande	Vänskap	Global
Trygg bas mamma	0.539*	0.250	0.038	-0.064	0.024	0.510*	0.469*	-0.007
Trygg bas pappa	-0.298	-0.012	0.228	-0.217	-0.134	-0.415	-0.043	-0.120
Trygg bas styvmamma	-0.468	-0.262	-0.197	-0.244	-0.477	-0.200	-0.373	-0.153
Trygg bas styvpappa	0.400	-0.028	-0.286	-0.281	-0.077	-0.216	-0.159	-0.332

* $p < 0.05$

Kvalitativ redovisning av ungdomars råd till blivande styvfamiljer

Ett av studiens syfte har varit att ta del av ungdomarnas egna erfarenheter av att leva i en styvfamilj eftersom det finns få beskrivningar av barn och ungdomars perspektiv av att växa upp i en styvfamilj. Därför kommer en del av studien att lyfta fram de ungas röst. Samtliga ungdomar har genom tre frågor gett råd som de vill dela med sig av till andra föräldrar, styvföräldrar och barn/ungdomar som står inför att bilda en styvfamilj. Ungdomarnas råd har utgått från deras specifika styvfamiljserfarenheter och det har funnits gemensamma teman som har återkommit i ungdomarnas berättelser. En sammanfattning av ungdomarnas svar redovisas i löpande text.

Ungdomars råd till föräldrar inför att bilda en styvfamilj. Vikten av att biologiska föräldrar fortsätter hålla kontakt och kommunicerar med varandra kring de gemensamma barnen är ett genomgående tema. Ungdomen vill inte vara den som förmedlar information mellan föräldrarna utan vill att föräldrarna utbyter information via direkt kommunikation. Ungdomarna vill veta vad som kommer att hända i deras liv och därför vill de att föräldrarna ska vara öppna med vad som planeras inför framtiden. När föräldrarna beslutat sig för att flytta ihop med ny partner eller planerar att bilda en styvfamilj, vill ungdomarna att föräldrarna lyssnar på dem och låter dem vara delaktiga i den förändring som en ny familjebildning innebär. Tillhörigheten i styvfamiljen tas upp då ungdomen uttrycker att de vill att föräldern fortsätter att bry sig om sitt barn och inte glömmer bort sitt barn trots att föräldern har en ny partner och kanske är förälskad. Inte heller vill ungdomarna att något barn eller styvbarn ska favoriseras eller särbehandlas i styvfamiljen. Ungdomarna anser att föräldern har en viktig roll i att hjälpa till och underlätta för barnet att lära känna sin styvförälder.

Ungdomars råd till styvföräldrar. Ungdomarna vill att styvföräldern ska anpassa sig till de regler och rutiner som barnet känner igen och är van vid. Ungdomarna framhåller att det är viktigt att föräldern är den som fortsätter vara den som fattar beslut, bestämmer regler, uppfostrar barnet och att styvföräldern inte tar på sig förälderns fostrande roll. Däremot vill ungdomarna att styvföräldern ska lära känna barnet och skapa en relation till barnet genom att umgås och göra aktiviteter med barnet på egen hand.

Ungdomarnas råd till andra ungdomar och barn. Ungdomarnas råd till andra barn i samma situation som de själva har varit i, är att inte misströsta. Även om det inte fungerar i början så anser de att det bli bättre med tiden. De framhåller att det är viktigt att barnet uttrycker sina åsikter och hur de känner inför den nya familjesituationen. Flera ungdomar tar upp att det är viktigt att själva vara öppna, lära känna styvföräldern och ge styvföräldern en ärlig chans att bli en del av den nya familjen. Synpunkten att det är positivt att lära känna nya vuxna, barn till styvföräldrar och få nya syskon lyfts också fram av ungdomarna.

Intervjupersonernas erfarenheter och synpunkter avseende att växa upp i en styvfamilj har stöd i tidigare forskning. Faktorer som bidrar till styvfamiljens integration är att barnets förälder fortsätter ha den fostrande rollen och att styvföräldern stödjer föräldern i sin roll som fostrare samt att styvföräldern skapar en egen relation till styvbarnet (Visher & Visher, 1994).

En annan viktig faktor för barnens hälsa och välmående är att de frånskilda föräldrarna samarbetar kring sina gemensamma barn (Pryor, 2008).

Diskussion

Den aktuella studien är den första att undersöka ungdomars erfarenhet av att leva i en styvfamilj samt om anknytningsmönster och självuppfattning påverkade deltagarnas välbefinnande och anpassning till styvfamiljen och om det fanns samband mellan anknytningsmönster och självuppfattning. Studien fann signifikanta skillnader avseende trygg bas mellan deltagare som klassificerades som trygga och deltagare som klassificerades som otrygga men endast i relation till mamma. Deltagarna med trygg anknytning hade främst sina mödrar som trygg bas, vilket innebar att de i första hand vände sig till mamma i otrygga situationer. Deltagarna med otrygg anknytning vände sig i mindre omfattning till modern i otrygga situationer. Det fanns signifikanta skillnader mellan den otryggt och tryggt anknutna gruppen avseende upplevd kompetens inom domänerna uppförande och vänskap och det fanns ett starkt samband mellan trygg bas mamma och skolkompetens, uppförande och ett medelstarkt samband mellan trygg bas mamma och vänskap. Vid jämförelse mellan klinisk och icke klinisk grupp fanns inga signifikanta skillnader avseende trygg och otrygg anknytning och inte heller avseende självuppfattning. Samtliga deltagare, oberoende av trygg eller otrygg anknytning hade låg omfattning av trygg bas hos fäder och styvföräldrar.

Anknytningsmönster

I den aktuella studien var fördelningen mellan tryggt respektive otryggt anknutna ungefär lika i den kliniska och icke kliniska gruppen. Antalet tryggt anknutna deltagare var cirka 45 %. I en studie av Psouni och Apetroia (2013) där FFI-intervjuer kodades och anknytningsmönster klassificerades hos 120 barn i åldern 7-12 år, framkom det att 52.5 % hade trygg anknytning, 38.3% hade otrygg undvikande anknytning, 6.7 % hade otrygg ambivalent och otrygg desorganiserad anknytning hade 2.5%. Enligt Broberg med flera (2006) fördelar sig anknytningsmönstren i en normalpopulation enligt följande: 60-70 % trygg anknytning, 15-25 % otrygg undvikande anknytning, 5-15 % otrygg ambivalent anknytning och 10-15 % otrygg desorganiserad anknytning. Våra resultat avseende fördelning av anknytningsmönster skiljer sig således från tidigare forskning då tryggt anknutna är lägre och otryggt anknutna är högre än i normalpopulationen. Detta kan bero på att deltagarantalet i studien är litet och att studien enbart avser styvfamiljer samt att hälften av deltagarna ingår i en kliniskgrupp, vilket inte är representativt i förhållande till normalpopulationen. En annan

förklaring skulle kunna vara att deltagarna lever i en familj där styvfamiljsbildandet i kombination med andra livsomständigheter (t ex föräldrars separation, föräldrakonflikter, omgifte) har lett till ökad sårbarhet (Love & Murdock, 2004; Planitz et al., 2009) då Planitz et al. (2009) fann att andelen tryggt anknutna var lägre i styvfamiljer (34 %) jämfört med kärnfamiljer (43 %) och även Love och Murdock (2004) fann liknande resultat bland unga vuxna i styvfamiljer.

Mamma och pappa i deltagarnas inre arbetsmodeller. Studiens resultat indikerar tydligt att mamma, inte pappa, upplevs som barnets ”trygga bas” bland deltagare med trygg anknytning, vilket innebar att de i första hand vände sig till mamma i otrygga situationer. Deltagarna med otrygg anknytning vände sig i mindre omfattning till modern i otrygga situationer. Samtliga deltagare, oberoende av anknytningsmönster, hade således inte sina pappor som trygg bas. Detta fynd kan ha olika förklaringar. FFI kodningen av *trygg bas/säker hamn* avser omhändertagande och tröstande aspekter (säker hamn) framför främjandet av utforskandet (trygg bas). Enligt Psouni och Apetroaia (2013) kan detta vara till fördel för mamman som står för den känslomässigt tröstande delen av relationen medan pappan står för den utforskande delen av relationen. Resultatet kan även ha påverkats av att fyra av deltagarna hade sporadisk kontakt eller tog avstånd från sina fäder, vilket kan ha bidragit till låga värden på trygg bas pappa.

Det fanns även signifikanta skillnader avseende förringande av mamma i den tryggt och otryggt anknutna gruppen, däremot inga liknande resultat när det gällde förringande av pappa. Avseende förringande av mamma har deltagarna med trygg anknytning erfarenhet av en mamma som är känslomässigt tillgänglig och därför finns det inte behov av att förringa mammas betydelse. När det inte finns en mamma som fungerar som trygg bas väcker det känslor av förakt och besvikelse vilket leder till ett avståndstagande. En pappa som inte erbjuder en trygg bas väcker inte lika starka känslor av besvikelse och därför har inte barnet behov av att på samma sätt ta avstånd ifrån pappan. Utifrån ovan resonemang ser det ut som om mamma bär den trygga anknytningen hos deltagarna i studien.

Signifikanta skillnader fanns även i den tryggt och otryggt anknutna gruppen avseende adaptiv förmåga. De tryggt anknutna hade väl anpassade strategier att tillgå vid upprördhet jämfört med den otryggt anknutna gruppen. Resultaten är förenliga med tidigare forskning att barn med trygg anknytning utvecklar adaptiv förmåga (Psouni & Apetroaia, 2013; Steele & Steele, 2005; Kriss, Steele & Steele, 2012).

Det fanns också en tydlig tendens att i den trygga gruppen hade deltagarna större förmåga till utseparering av representationerna mamma och pappa än jämfört med deltagarna i den otrygga gruppen. Resultaten skulle kunna förklaras med att trygg anknytning innebär att barnet har erfarenhet av en förälder som är tillgänglig och lyhörd för barnets behov av stöd och tröst i otrygga situationer därför kan de också göra konkreta och nyanserade beskrivningar av relationen till respektive förälder både utifrån känslomässiga och instrumentella aspekter (Steele, Steele & Kriss, 2009).

Ungdomens anpassning och välbefinnande

Anknytning i relation till självuppfattning: Det fanns inga signifikanta skillnader avseende självrapporterad kompetens inom de olika domänerna i jämförelse mellan den kliniska och icke kliniska gruppen. Den icke kliniska gruppen hade dock ett högre medelvärde inom samtliga domäner. I studien fanns det signifikanta skillnader mellan den tryggt och otryggt anknutna gruppen avseende självrapporterad kompetens inom domänerna uppförande och vänskap. Det finns stöd för våra resultat i tidigare forskning det vill säga tryggt anknutna barn har högre social kompetens i förhållande till kamrater (Booth-LaForce et al., 2006; Psouni et al., 2015).

Starkt samband fanns mellan trygg bas mamma och deltagarnas självrapporterade kompetens inom domänerna skola och uppförande. Det fanns medelstarkt samband mellan trygg bas mamma och vänskap. Tidigare forskning visar på kopplingar mellan anknytning och självbild i barndomen. Barn med rik erfarenhet av trygg bas och säker hamn interaktion uppfattar sig själva som mer accepterade och uppskattade av sina kamrater och mödrar och dessutom som mer kognitivt kompetenta jämfört med barn utan erfarenhet av trygg bas och säker hamn interaktion (Psouni et al, 2015).

Styvmamma och styvpappa i deltagarnas inre arbetsmodeller. Samtliga deltagare oberoende av anknytningsmönster hade inte sina styvföräldrar som trygg bas, vilket innebar att de inte sökte sig till styvföräldrarna för känslomässigt stöd. Däremot kunde deltagarna ta hjälp av sina styvföräldrar med praktiska göromål såsom läxläsning, cykelreparation, skjuts till aktiviteter och så vidare. Deltagarna i studien tillskrev inte styvföräldern rollen som trygg bas utan styvföräldern tillskrevs roller såsom ”fixare” eller ”hygglig vuxen”. Även om relationen till styvföräldern beskrevs som god framkom det att relationen var mindre viktig än relationen till föräldrarna. De flesta deltagarna i studien hade en fortsatt känslomässig relation till båda sina föräldrar trots föräldrarnas separation. Många av deltagarna hade växelvis

boende och träffade båda sina föräldrar regelbundet även i övre tonåren. Av 18 deltagare hade 10 växelvis boende och fyra hade regelbundet helgumgänge med sina föräldrar. De flesta deltagarnas behov av trygg bas var tillgodosett via föräldrarna. Svensk lagstiftning bidrar också till att separerade föräldrar gemensamt ansvarar för sina barn till exempel genom gemensam vårdnad. Dessa förhållanden kan påverka hur styvföräldrarnas roll formas i förhållande till deltagarna i studien.

Deltagarna hade i genomsnitt 8 års erfarenhet av att leva i styvfamilj. För de flesta av deltagarna var styvföräldrarnas betydelse underordnad föräldrarnas och detta oberoende av hur länge styvföräldern funnits med i barnets liv. Enligt Love och Murdock (2004) fanns inget samband mellan antal år i styvfamiljen och trygg anknytning.

Ungdomars anpassning. I allmänhet tar det cirka 4-5 år för medlemmarna i styvfamiljen att anpassa sig till varandra (Papernow, 2013). Även faktorer som finns utanför styvfamiljen såsom föräldrars skilsmässa och föräldrakonflikter påverkar anknytningsmönster och har betydelse för hur väl anpassningen sker i styvfamiljen (Love & Murdock, 2004; Jensen & Shafer, 2013). Ungdomar med trygg anknytning har erfarenhet av tillitsfulla vuxna och har i relation till sina föräldrar utvecklat en positiv självuppfattning vilket underlättar att hantera den förändring det innebär att bli en del av en styvfamilj (Jensen & Shafer, 2013).

När deltagarna beskrev vad de uppfattar som betydelsefullt och viktigt att ta hänsyn till vid bildandet av styvfamilj, delade de med sig av erfarenheter som bekräftas genom tidigare forskning (Papernov, 2013; Visher & Visher, 1994; Pryor, 2008). Till exempel ville deltagarna att föräldern fortsätter att ha den fostrande rollen och att styvföräldern utvecklar en egen relation till styvbarnet. En annan synpunkt av betydelse är att de frånskilda föräldrarna samarbetar kring sina gemensamma barn. I tidigare forskning framkommer det att barn mår bra av att det finns en öppen dialog mellan föräldrar, mellan barn och föräldrar och mellan barn och styvföräldrar. På detta sätt kan barnet bibehålla en positiv känslomässig relation till båda sina föräldrar (Carter & McGolderick, 2015). Även en varm och trygg förälder/barn relation underlättar anpassning till styvfamiljen (Jensen & Shafer, 2013). Psouni med flera (2015) har funnit att det fanns en länk mellan anknytning och självbild, dels att trygg anknytning till modern är relaterad till positiva beskrivningar av sig själv och mer välfungerande relationer till vänner. Ovanstående slutsats skulle även kunna inkludera relationerna till styvföräldrar och styvsyskon.

Metoddiskussionen/studiens begränsningar

Det låga antalet deltagare i studien bidrar till att resultaten bör tolkas med försiktighet. För att kunna dra slutsatser om samband och signifikans krävs ett större antal deltagare. Den ojämna könsfördelningen bland deltagarna kan förklaras av att de som visat intresse av att delta i studien har varit flickor 14 personer. Endast 4 pojkar deltog i studien och samtliga ingick i den kliniska gruppen. I den kliniska gruppen var könsfördelningen enligt följande 4 pojkar och 5 flickor. Således var könsfördelningen i den kliniska gruppen jämnare. Den ojämna könsfördelningen är dock en brist i undersökningen. Studien har inte heller tagit hänsyn till socioekonomiska förhållanden. Intervjuerna har genomförts på författarnas respektive arbetsplatser och i deltagarnas hem vilket kan ha påverkat deltagarnas öppenhet under intervjuerna. Författarna i egenskap av familjebehandlare/kurator kan eventuellt ha påverkat deltagarnas öppenhet till exempel avseende frågor som berör föräldraförmåga där barn och ungdomar vill vara lojala gentemot sina föräldrar i kontakten med myndighetspersoner.

Instrument. Kodningsmanualen för FFI-intervjun har högt ställda krav avseende klassificering av trygg anknytning vilket eventuellt kan förklara det relativt låga resultatet av trygg anknytning hos deltagarna i föreliggande studie. Även kodning för trygg bas pappa har låga värden i studien. FFI kodningen av *trygg bas/säker hamn* avser omhändertagande och tröstande aspekter (säker hamn) framför främjandet av utforskandet (trygg bas). Detta kan vara till fördel för mamman som står för den känslomässigt tröstande delen av relationen medan pappan står för den mer utforskande delen av relationen (Psouni & Apetroaia, 2013). Frågornas ordningsföljd gällande relationer till föräldrar har skett i följande ordning: Mamma, pappa, styvmamma, styvpappa vilket kan ha gynnat mamma. För att undvika favorisering av någon förälder bör frågorna fortsättningsvis ställas i varierande ordningsföljd. FFI Intervjun är utarbetad för åldersgruppen 9-16 år och deltagarna i studien är mellan 11-19 år vilket kan ha påverkat resultaten. De intervjuer som hade deltagare över 16 år lästes med extra noggrannhet. Inget anmärkningsvärt framkom och således fungerar intervjun även för deltagare över 16 år.

Självskattningsinstrumentet "*What I Am Like*" är inte utvärderat för svenska förhållanden och det kan finnas kulturella skillnader. Formuläret är utformat av Susan Harter och normerat på en homogen grupp, medelklass ungdomar i USA, vilket kan påverka resultatet. En domän, kompetens i arbetslivet är borttaget då det inte är vanligt att ungdomar i Sverige arbetar på sin fritid. Självskattningsinstrumentet rekommenderas från 13 år medan

deltagarna i studien var något yngre. För en deltagare under tretton år fanns svårigheter att besvara frågorna inom domänen romantik. För den deltagaren uteslöts frågorna inom denna domän.

Slutsats och vidare forskning

Det som framgår tydligt är att relationen till biologiska föräldrar är viktigare än relationen till styvföräldrar och att trygg anknytning påverkar självuppfattning och vänskapsrelationer positivt.

Även om relationerna till styvföräldrarna är goda ersätter de inte de känslomässiga banden mellan barn och förälder. Ett område att undersöka närmare skulle kunna vara ungdomens relation till styvföräldern t ex vilken betydelse styvföräldern har i ungdomens liv och vilka faktorer som bidrar till att stärka relationerna inom styvfamiljen. Vidare forskning kan bidra till att öka kunskapen om styvfamiljens situation och identifiera angelägna områden för riktat stöd till styvfamiljer som söker sig till Barn och ungdomspsykiatri eller socialförvaltningens verksamheter för barnfamiljer.

Ytterligare standardiserade intervjuer (FFI) skulle ge ett större underlag för att dra säkrare slutsatser avseende anknytningsmönster i styvfamiljer. Även en kvalitativ intervju med fördjupande frågor avseende ungdomars relation till sina styvföräldrar skulle kunna ge ny information.

Pappornas betydelse som trygg bas vore intressant att undersöka mer ingående. Vad får det för betydelse för föräldraskapet om trygg bas pappa är underordnad trygg bas mamma? Om män och kvinnor lever efter de roller som tillskrivs dem och som de själva därför tillskriver sig, där det förväntas att mamma står för den omvårdande aspekten av föräldraskapet och pappa för det mer instrumentella delen av föräldraskapet så påverkas anknytningsmönster och trygg bas till fördel för mamma. Trots ökad jämställdhet tycks föräldraskapet följa traditionella normer. För att medvetandegöra stereotypa könsroller är det viktigt att problematisera och reflektera kring föräldrars roller i det kliniska arbetet som familjeterapeut.

Referenser

Amato, P. & Keith, B. (1991). Parental divorce and adult well-being: A Meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family* 53: 43-58.

Amato, P. & Sobolewski, J. (2001). The effects of divorce and marital discord on adult children's psychological well-being. *American Sociological Review*, vol 66, 900-921.

Barnombudsmannen. (2010). *Upp till 18 - fakta om barn och ungdom*. Barnombudsmannen rapporterar BR 2010:01.

Booth-Laforce, C., Oh, W., Kim, A., Rubin, K., Rose-Krasnor, L. & Burgess, K. (2006). Attachment, self-worth, and peer-group functioning in middle childhood. *Attachment & Human Development*, 8(4), 309-325. Doi:10.1080/14616730601048209

Bray, J. & Berger, S. (1993). Developmental issues in stepfamilies research project: Family relationships and parent-child interactions. *Journal of Family Psychology*, vol 7(1), 76-90.

Broberg, A., Almqvist, K. & Tjus, T. (2003). *Klinisk barnpsykologi. Utveckling på avvägar*. Falköping: Natur och Kultur.

Broberg, A., Granqvist, P., Ivarsson, T. & Mothander-Risholm, P. (2006). *Anknytningsteori. Betydelsen av nära känslomässiga relationer*. Falkenberg: Natur och Kultur.

Broberg, A., Mothander-Risholm, P., Granqvist, P. & Ivarsson, T. (2008). *Anknytning i praktiken. Tillämpning av anknytningsteorin*. Finland: Natur och Kultur.

Carter, B. & Mc Goldrick, M. (2005). *The expanded family life cycle: Individual, family and social perspectives*. Boston: A Pearson education Company.

Fine, M. & Kurdek, L. (1995). Relation between marital quality and (step)parent-child relationship quality for parents and stepparents in stepfamilies. *Journal of Family Psychology*, vol 9(2), 216-223.

Foster, J., Kernis, M. & Goldman, B. (2007). Linking adult attachment to self-esteem stability. *Psychology Press. Self and Identity*, 6; 64-73. doi: 10.1080/15298860600832139

Harter, S. (2012). *Self-perception for adolescents: Manual and questionnaires*. Department of Psychology, University of Denver.

Holme, M. I. & Solvang, K. B. (1991). *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*. Lund: Studentlitteratur.

Hydén, M. & Hydén, L-C. (2002). *Samtal om den nya familjen och det eviga föräldraskapet*. Stockholm: Natur och Kultur.

Jensen, T. & Shafer, K. (2013). Stepfamily functioning and closeness: Children's views on second marriages and stepfather relationships. *National Association of Social Workers*. doi: 10.1093/sw/swt007

Kriss, A., Steele, H. & Steele, M. (2005). Measuring attachment and reflective functioning in early adolescence: An introduction to the friends and family interview.

Love, K. M. & Murdock T. B. (2004). Attachment to parent and psychological well-being: An examination of young adult college students in intact families and stepfamilies. *Journal of Family Psychology*. vol. 18(4), 600-608.

Nicholson, J., Fergusson, D. & Horwood, L. (1999). Effects on later adjustment of living in a stepfamily during childhood and adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol 40(3), 405-416.

Pallant, J. (2005). *The SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS version 12 (2nd ed)*. New York: Open University Press.

Papernow, P. (2013). *Surviving and thriving in stepfamily relationships*. Routledge; New York.

Pasley, K. (1988). Contributing to a field of investigation. *Journal of Family Psychology*, vol 1(4), 452-456.

Planitz, J., Feeney, J. & Peterson, C. (2009). Attachment patterns of young adults in stepfamilies and biological families. *Journal of Family Studies*, vol.15, 67-81.

Pryor, J. (2008). *The international handbook of stepfamilies. Policy and practice in legal, reasearch, and clinical environment*. John Wiley & Sons inc. Hoboken; New Jersey.

Psouni, E. (2010). Friend and Family Interview (FFI: Steel & Steel, 2005). Översättning till svenska av Elia Psouni.

Psouni, E. & Apetroaia, A. (2013). Measuring scripted attachment-related knowledge in middle childhood: the secure base script test. *Attachment & Human Development*.
<http://dx.doi.org/10.1080/14616734.2013.804329>

Psouni, E., Di Folco, S. & Zavattini, G. C. (2015). Scripted secure base knowledge and its relation to preceived social acceptance and competence in early middle childhood.

Statistiska Centralbyrån (2013): Hämtad från

http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_LE_LE0102_LE0102B/BarnFamilj2/?rxid=b368a486-41e1-4e63-b8a4-5c83305deaf5

Steel, M. & Steel, H., (2005). The construct of coherence as an indicator of attachment security in middle childhood: The Friend and Family Interview.

Steele, H., Steele, M. & Kriss A. (2009). The friends and family interview (FFI): Coding guidelines. *Unpublished manuscript, all queries to steeleh@newschool.edu*

Visher, E. B. & Visher, J. S. (1982). *Styvfamilj – problem och möjlighet i familjer med barn från tidigare äktenskap och relationer*. Stockholm: Trädet i Äppelviken.

Visher, E.B. & Visher, J. S. (1994). The core ingredients in the treatment of stepfamilies. *The Family Journal*, vol. 2 (3), 208-214. doi: 10.1177/1066480794023004

Visher, E. B. & Visher, J. S. (1996). *Therapy with stepfamilies*. New York: Routledge.